

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Meartaligens as kwaliteit en doel

Advys oer Frysk yn it ûnderwiis

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Meartaligens as kwaliteit en doel

Advys oer Frysk yn it ûnderwiis

1. Ynliding

Romte

Sûnt 1 jannewaris 2014 – mei it fan krêft wurden fan de Wet gebrûk Fryske taal – is DINGtiid oan it wurk as advysorgaan foar de Fryske taal. DINGtiid advisearret de Minister fan Ynlânske Saken en Keninkryksrelaasjes en Deputearre Steaten fan Fryslân.

Dit advys is boppedat ek ornearre foar de ûnderwiisbestjoeren yn Fryslân.

In advys oer Frysk yn it ûnderwiis

Yn neifolging fan ús algemiene advys *Feroaring en ferbettering* (2015) fine wy it wichtich om no in ynhâldlik advys oer it Frysk yn it ûnderwiis te skriuwen. Dêr ha wy ferskate redenen foar.

De earste reden is dat bern, njonken wat wy harren thús meijouwe, op it pjutteboartersplak, by de berne-opfang, op de basisskoalle en yn it fuortset ûnderwiis it Frysk praten, lêzen en skriuwen leare. Dat is wichtich foar de takomst fan it Frysk.

De twadde reden is dat wy fine dat it op it heden in goed stuit is foar in advys oer Frysk yn it ûnderwiis. De maatskiplike ûntwikkelings dy't wy yn *Feroaring en ferbettering* beskreaunen ('paradigma's ferskove fan yndividu nei mienskip, fan globaal nei lokaal, fan eksploitaasje nei koöperaasje en ko-kreaasje, fan sintraal nei desintraal, fan oanbod nei fraach en fan kontrôle nei fertrouwen en romte') jouwe kânsen om fanút in oar perspektyf nei it Frysk en dêrmei nei it Frysk yn it ûnderwiis te sjen. Wy fine ek dat it heech tiid wurdt om dat te dwaan. Wat ús oanbelanget jout dizze tiid fan maatskiplike feroaring it ûnderwerp Frysk yn it ûnderwiis urginsje.

De tredde reden is dat mei it fan krêft wurden fan de oerdracht fan foech fan it ryk nei de provinsje oangeande Frysk yn it ûnderwiis yn 2014 en de Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2013 – 2018 (BFTK) de provinsje Fryslân it foech hat om binnen besteande ûnderwiisregeljouwing it belied foar it Frysk te bepalen en út te fieren. Dat jout romte en dêr kin wat DINGtiid oanbelanget noch folle mear gebrûk fan makke wurde. Dan moat dêr wol stjoer op wêze (sjoch *Feroaring en ferbettering*): provinsje, pak dyn rol! En doch dat yn ferbining mei it ûnderwiisfjild en yn goede balâns tusken top-down en bottom-up. Foar de taalskipper, dy't wy yn *Feroaring en ferbettering* yntrodusearre ha, leit dêr in prachtige taak: ferbiningslizze, oanfiterje en soargje foar draachflak en maatskiplike belutsenheid.

DINGtiid hat him it ôfrûne jier ferdjippe yn it Frysk yn it ûnderwiis. Troch it organisearjen fan DINGpetearen mei professionals út it ûnderwiisfjild, troch yndividuele petearen mei saakkundigen, troch op besite te gean by skoallen en dêr te rûken oan de deistige praktyk. Dy petearen en besites, oanfolle mei it ramt dat de wet jout en ferskate rapporten oer it ûnderwerp, foarmje de basis fan dit advys.

Lêswizer

Wy begjinne dit advys mei de ynformaasje dy't wy krigen en helle ha oer it Frysk yn it ûnderwiis. Wy brûke dy ynformaasje om yn haadstik 2 in helder byld te sketsen fan de aktuele situaasje fan it Frysk yn it ûnderwiis; wy dogge dat foar eltse faze yn it ûnderwiis. Yn haadstik 3 beskriuwe wy wat ús opfalt yn dat byld. Dat bringt ús yn haadstik 4 ta in nij perspektyf op Frysk yn it ûnderwiis. Yn haadstik 5 sjogge wy fanút dat perspektyf en trije tema's nei it Frysk yn it ûnderwiis, om yn haadstik 6 ôf te sluten mei advizen foar de koarte en langere termyn.

2. Us byld fan de aktuele situaasje fan it Frysk yn it ûnderwiis

As wy it fjild fan it Frysk yn it ûnderwiis oereagje merke wy pioniers, folgers en efterbliuwers op. Der is nijsgjirrigens en wantrouwen, belutsenheid en fuortsjen. Wy sjogge leafde foar it fak en benaudens foar ekstra wurk. Frysk as fak- en fiertaal: oan de iene kant entûsjasme om it maksimale derút te heljen en drompels te sljochtsjen, en oan de oare kant in mear berekkenjende hâlding: hoe kinne wy sa maklik, minimaal en goedkeap mooglik oan de wet foldwaan? Oer it gehiel naam sjogge wy sawol groei as stagnaasje. Frysk as kâns of as bongel oan de poat.

As it om belied giet, hat de provinsje Fryslân foech en taken oerkrigen op it mêd fan:

- kearndoelen
- folsleine/tydlike/parsjele ûntheffing
- materiële ynstânhâlding
- tafersjoch en stimulâns troch ynspeksje
- akkreditaasje fan skoallen en opliedings
- diplomafêststelling en sertifisearring fan learlingen/studinten

De ferhâlding tusken de formele taken fan de ryksoerheid en de oerdracht dêrfan oan de provinsje Fryslân stiet beskreaun yn de beliedsregel fan de provinsje 'Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs', publisearre yn it Provinsjaal Blêd fan 26 juny 2015.

Hjirûnder jouwe wy foar eltse ûnderwiisfaze ús byld yn mear detail wer.

Foarskoalsk

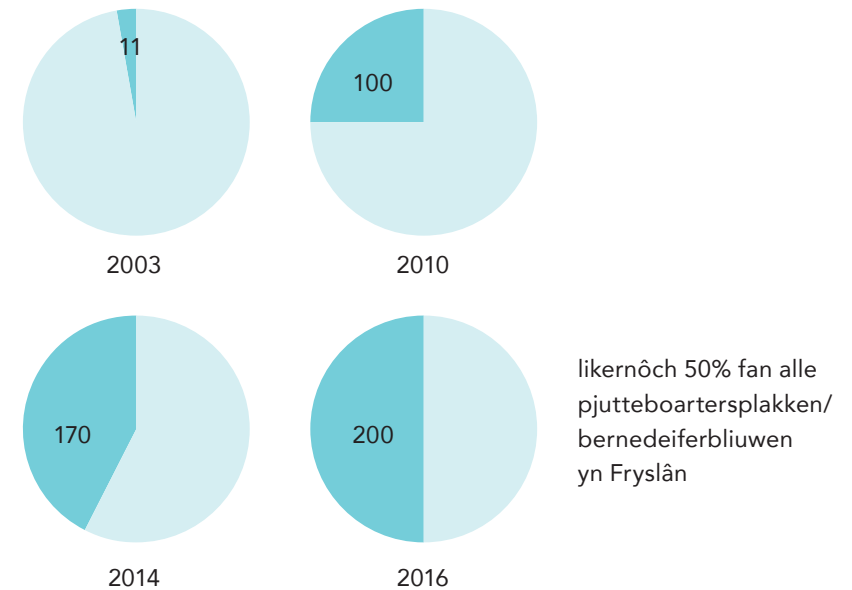
By it oanjaan fan bern krije de âlden op it gemeentehûs in Taaltaske of Taalkado-doaze mei ynformaasje oer it belang fan en de mooglikheden foar it twatalich grutbringen fan bern.

Wet Kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen:

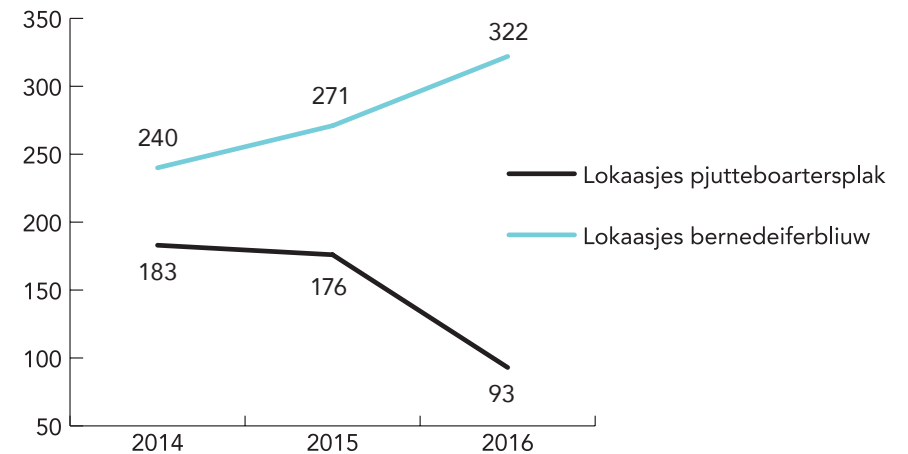
Bij kinderopvang in een kindercentrum of in een voorziening voor gastouderopvang wordt de Nederlandse taal als voertaal gebruikt. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt (Hoofdstuk 1 Kinderopvang, afdeling 3, paragraaf 2, artikel 1.55 lid 1).

In een peuterspeelzaal wordt de Nederlandse taal als voertaal gebruikt. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt (Hoofdstuk 2 Kwaliteitseisen peuterspeelzalen, afdeling 2, paragraaf 2 artikel 2.12 lid 1).

It Sintrum Frysktalige Berne-Opfang (SFBO) hat koartlyn oanjûn dat 200 pjutteboartersplakken en bernedeiferbliuwen twatalich belied ynfierd ha of dêrmei dwaande binne. Dat betsjut dat der wurke wurdt mei twatalich materiaal en dat sawol Frysk as Nederlânsk fiertaal is. Fan dy plakken binne likernôch fyftich fêstige yn gruttere plakken dêr't oer it generaal mear Nederlânsk as Frysk praat wurdt. Underwilens binne der ek 112 gastâlden dy't kursussen folge ha om it sertifikaat 'twatalige gastâlder' te krijen.

Groei oantal pjutteboartersplakken/bernedeiferbliuwen mei twatalich belied fan 2003 – 2016 (boarne: SFBO)

It totaal oantal pjutteboartersplakken en bernedeiferbliuwen sit om de 400 hinne (boarne: Lanlik Register Berne-opfang en Pjutteboartersplakken, bewurking Frysk Sosjaal Planburo)

SFBO soarget mei partners ek foar foarljochting oer twataligens oan jonge âlden. Bygelyks fia ferloskundigen, konsultaasjeburo's en logopedisten. In bysûndere foarm fan foarljochting is it heit-en-mempanel. Dêr dogge op dit stuit 188 húshâldens mei 370 bern oan mei. Alden dy't har oanslute by it panel, krije jierliks guon fragelisten tastjoerd. Se wurde befregge op hoe't se harren bern taal leare. Troch dat panel komme sy ek yn kontakt mei oare âlden mei jonge bern. It smyt oer in langere perioade ûndersyksgegevens op oer taalûntwikkeling by bern en soarget foar bewustwêzen oer meartaligens.

Alderjûnen op doarpsnivo helpe om it bewustwêzen fan meartaligens te fergrutsjen en sa in byld fan de rol dêrfan by it grutbringen te foarmjen. In wichtige doelgroep binne jonge âlden dy't sels in twatalige opfieding mist ha en no de eigen bern mei de taal fan pake en beppe grutbringe wolle. Troch inoar te treffen en ynformaasje út te wikselen, wurdt de sosjale koheezje fan de doarpsmienskip fersterke.

Lytsere oantallen bern foarmje yn krimpgebieten in gefaar foar it fuortbestean fan de plakken, wat op syn bar wer in negatyf effekt hat op de meartalige ûntjouwing fan pjutten.

Wichtich yn de fierdere ûntwikkeling fan twatalich foarskoalsk ûnderwiis binne professionals dy't kennis ha fan meartalich opfieden en sels ek by steat binne om beide talen te brûken. Cedin hat fan de provinsje de opdracht krigen om de ROC's te stypjen by it opnimmen fan it Frysk yn it kurrikulum fan ferskate beropsopliedings. Gearwurking tusken Cedin, Afûk en ROC Friese Poort hat al resultearre yn in digitale lesmodule Fryske taal en kultuer, rjochte op 'e opliedings Soarch & Wolwêzen (*Ambysjedokumint Taalryk Foarskoalsk Fryslân*).

Basisûnderwiis

Wet Primair Onderwijs (WPO)

Op de scholen in de provincie Fryslân wordt tevens onderwijs gegeven in de Friese taal. Gedeputeerde staten kunnen op verzoek van het bevoegd gezag gedeeltelijke of volledige ontheffing van deze verplichting verlenen. Gedeputeerde staten stellen in een beleidsregel criteria vast voor die gedeeltelijke en volledige ontheffing. De vaststelling geschiedt niet eerder dan nadat gedeputeerde staten overleg hebben gevoerd met het Friese primair onderwijs (Hoofdstuk 1 Basisonderwijs, afdeling 1, paragraaf 1, artikel 9 lid 4).

Skoallen binne ferplichte om Frysk te ûnderwizen en te foldwaan oan de troch Provinsjale Steaten fêststelde kearndoelen. Der binne sa'n 413 basisskoallen yn Fryslân (boarne: Nasjonale Underwiisgids). Dy skoallen jouwe mear of minder ambisjeus omtinken oan it Frysk as fak. Oer it generaal wurdt, om oan de kearndoelen te foldwaan, wykliks 30-45 minuten oan Frysk as fak bestege. Skoallen binne frij om Frysk ek te brûken as fiertaal by oare leargebieten. Sa'n 100 skoallen hâlde in Fryske dei of organisearje in deidiel kultureel erfoed. Op dit stuit binne der 72 trijetalige basisskoallen (Provinsje Fryslân, augustus 2016, sjoch kaart yn Taheakke 2). Dat is 17% fan alle basisskoallen. Op trijetalige skoallen wurde Frysk, Nederlânsk en Ingelsk as fiertaal brûkt. Foar de boppebou is dy ferdieling 20/40/40%, wêrby't it oanpart Ingelsk 20% is. By in skoalle dêr't wy op besite wienen, die bliken dat dy ferdieling ûnder druk stiet. Der binne ferskate oarsaken:

- de ferplichtings foar it Nederlânsk wurde dochs wichtiger achte
- learkrêften (mei of sûnder foech) fiele har net wis genôch yn it Frysk
- learkrêften fiele har net stipe troch it bestjoer dêr't se ûnder falle
- de trochgeande learline is net goed regele

De situaasje op dizze skoalle befêstiget wat wy yn ús DINGpetearen fan 6 april 2016 heard ha.

Ien fan de trijetalige skoallen docht mei oan it lanlike projekt 'Tweetalig Primair Onderwijs' (TPO 2014-2019); dy skoalle besteget fan groep 1 ôf 15% oan Ingelsk en 40% oan Frysk.

De Ried fan Europa is yn syn nijste rapport (*Report of the Committee of Experts on the Application of the Charter in the Netherlands* (ECRML, 2016), par. 128)¹ dúdlik oer de stân fan saken fan it Frysk yn it basisûnderwiis: "Undertaking not fulfilled".

Spesjaal ûnderwiis

Wet op de expertisecentra

Op de scholen in de provincie Fryslân kan het speciaal onderwijs mede onderwijs in de Friese taal omvatten (artikel 13 lid 6).

¹ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/NetherlandsECRML5_en.pdf

Sawol foar it spesjaal ûnderwiis as it spesjaal fuortset ûnderwiis binne keardoelen Frysk fêststeld. It giet yn Fryslân om 28 skoallen (boarne: 10.000scholen.nl).

In goed foarbyld fan hoe't wraksele wurdt mei it brûken fan it Frysk yn it spesjaal ûnderwiis komt fan SBO De Súdwester yn Snits. It beslút dêr, om alle wiken struktureel in deidiel it Frysk as fiertaal te brûken, kaam net ta útfiering. Ien fan de arguminten wie dat learkrêft wêze in rol is en dat dy rol yn it Nederlânsk oanleard is.

De wurkgroep Frysk fan dy skoalle hat besjoen hoe't se dochs wat mei en oan it Frysk dwaan kinne. No is der ienris it jier in Fryske 10-daachse. Yn dy perioade is de fiertaal safolle mooglik Frysk. Struktureel skoot wol ien kear wyks in memmetaalsprekker oan yn groep 1 en 2.

De Wingerd, skoalle foar spesjaal ûnderwiis yn Damwâld, hat neffens it model fan de lesmetoade Nederlânsk 'Beleef het maar' in lesmetoade Frysk 'Belibje it mar' ûntwikkele. Dat is in metoade dy't bestiet út ferskate koffers mei ûnderwerpen as keatsen, iten, skûtsjesilen, ensafuorthinne. Yn de koffers sit materiaal dat by it ûnderwerp oanslút. Neist dy lesmetoade wurdt ien kear yn it jier de 'Belibje it mar-dei' organisearre. Dêr wurde ek oare skoallen yn it spesjaal ûnderwiis foar útnûge (Skoalleplan De Wingerd 2015 – 2019).

Trochgeande line foarskoalsk/basisûnderwiis

SFBO en Cedin wurkje gear om yn safolle mooglik plakken in kombinaasje fan twatalich pjutteboartersplak en trijetalige basisskoalle te realisearjen. Op de kaart yn taheakke 2 is te sjen wat de situaasje yn augustus 2016 wie. SFBO en Cedin/Netwurk Trijetalige skoallen ha in checklist mei hantlieding opsteld foar it kontakt tusken foarskoalske foarsjennings en it basisûnderwiis. Dy hantlieding kin brûkt wurde foar it gearstallen fan (digitale) portfolio's, net allinnich fan yndividuele bern, mar ek fan de foarskoalske foarsjennings en de basisskoallen sels: fyzje en wurkmetoades, tradysjes en rituelen, sichtberens fan en kommunikaasje yn de doeltalen, yn 'e hûs en mei de âlden.

Fuortset ûnderwiis

Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO)

Op de scholen in de provincie Fryslân wordt met inachtneming van de daarvoor vastgestelde kerndoelen tevens onderwijs gegeven in de Friese taal en cultuur, tenzij gedeputeerde staten op verzoek van het bevoegd gezag gedeeltelijke of volledige ontheffing van deze verplichting hebben verleend. Gedeputeerde staten stellen in een beleidsregel criteria vast voor die gedeeltelijke en volledige ontheffing. De vaststelling van deze criteria geschiedt niet eerder dan nadat gedeputeerde staten overleg hebben gevoerd met het Friese voortgezet onderwijs (Hoofdstuk 1, paragraaf 1, artikel 11 e lid 1).

Frysk is ferplichte yn de ûnderbou/earste klasse fan it fuortset ûnderwiis, mar der is gjin minimum tal lessoeren foarskreaun. Boppedat kinne learlingen Frysk kieze as eksamenfak. Hoewol't de provinsje in subsydzjeregeling hat foar de lessen Frysk fan de twadde klasse ôf, is it tal skoallen dat Frysk as fak jout yn de foareksamenklassen en Frysk as eksamenfak oanbiedt, beheind. Der binne jierliks sa'n 75-100 learlingen dy't Frysk as eksamenfak kieze. It feit dat Frysk yn de foareksamenklassen gjin fak is, makket de kar foar Frysk as eksamenfak net hiel logysk. Der binne skoallen dy't it Frysk net mear as fak ynfolje, mar dêrfoar yn it plak in Fryske projektlike organisearje, rjochte op kennis oer de Fryske taal en kultuer; it Marne College, dêr't wy op wurkbesite west ha, is dêr in foarbyld fan. Dy skoallen foldogge net oan de ferplichting fan de WVO.

De provinsje Fryslân hat in ûntwikkeling yn gong set fan meartalich fuortset ûnderwiis (MFU). It stribjen is dat yn de earste trije learjierren 20% fan de ûnderwiistiid Frysktalich is, 20% Ingelsktalich en 60% Nederlânsktalich. Letter moat dat ferskove nei 30/30/40%. Op dit stuit binne der yn Fryslân seis skoallen dy't meartalich ûnderwiis oanbiede (yn Burgum, Wommels, Koudum, Waskemar, Damwâld en Frjentsjer). De iene skoalle is dêr fierder yn as de oare. Op ús wurkbesite oan CSG Liudger yn Burgum ha wy sjoen dat der in soad mooglik is. Dêr ha se in Fryske metoade foar skiednis ûntwikkele (sjoch it foarbyld yn haadstik 6: advys 9). Ek alle MFU-fakken binne net itselde.

Ut ûndersyk (*Adviesrapport Meertalig Voortgezet Onderwijs*, 2014) en út ús DINGpetearen docht in oantal saken bliken:

- lang net alle dosinten binne derop taret om ûnderwiis yn it Frysk te jaan. De Ynspeksje hat konkludearre dat 40% fan de lessen sûnder adekwaat foech jûn wurdt (rapport *Tussen wens en werkelijkheid*, 2010)
- der is amper gearwurking tusken fak- en taaldosinten
- der is amper gearwurking tusken skoallen
- it liket derop dat in Frysk imago fan meartalich ûnderwiis guon âlden en skoallen derfan wjerhâldt om te kiezen foar meartalich ûnderwiis

Op basis fan de oanbefellings yn it *Adviesrapport Meertalig Voortgezet Onderwijs* binne de seis MFU-skoallen op dit stuit dwaande om te sjen hoe't se harsels organisearje kinne, mei as doel om ta in standert te kommen foar it MFU.

Der binne trije skoallen dy't wurkje neffens it programma 'Tweetalig Onderwijs' (mei 30% of 50% lessen mei fiertaal Ingelsk) fan EP-Nuffic; op dy skoallen wurdt Frysk allinnich as fak jûn (ien oere yn de earste klasse) en net brûkt as fiertaal by oare fakken/leargebieten.

By ús wurkbesite oan it troch de hegeskoallen ûntwikkele en fasilitearre *Myschoolsnetwork* (www.myschoolsnetwork.com) is dúdlik wurden dat de skoallen en de learlingen it meidwaan oan de taal- en skriuwtaken fan de moanlikse 'events' fan *Myschoolsnetwork* brûke as in foarm fan meartalige ynternasionalisearring: Frysk foar skoallen tichtby hûs en Ingelsk foar kontakten oer de hiele wrâld. De learlingen fiere de autentike taaltaken as fanselsprekkend mei likefolle wille en ynset út yn it Frysk as yn it Ingelsk en it Nederlânsk. Dat helpt by it besef fan de lykweardigens fan de trije doeltalen.

Oer de stân fan saken fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis seit de Ried fan Europa yn de niisneamde rapportaazje (par. 132): "The Committee of Experts notes that the offer of Frisian in secondary education of one hour per week for one year is too low to meet the requirements of the undertaking and to ensure adequate knowledge of Frisian to a sufficient number of pupils".

Trochgeande line basis-/fuortset ûnderwiis

Oer it generaal is der gjin sprake fan in trochgeande line tusken basis- en fuortset ûnderwiis. De oansluting fan basis- nei fuortset ûnderwiis

wurdt net genôch stipe troch kontakt en oerlis tusken learkrêften en dosinten. Dat kin by learlingen fan trijetalige skoallen as gefolch ha dat se bygelyks mei in heger nivo ynstreame by it fak Ingelsk as dêr't de skoalle op rekkenet.

De ynformaasje oer de tapaste didaktyk en differinsjaasje yn it basisûnderwiis en de ynformaasje oer de behelle learresultaten dy't opslein binne yn it learlingfolchsysteme, wurdt yn it fuortset ûnderwiis net goed ferwurke yn it learplan. Der wurdt te min rekken hâlden mei de ferskillen tusken wat de learlingen op ûnderskate typen basisskoallen wol of net leard ha. Dat jildt foar oare fakken likegoed as foar it Frysk. Om dêr ferbettering yn te krijen wurdt yn 2016 en 2017 troch de NHL it projekt 'Taalplan Frysk' útfierd: alle 413 basisskoallen en 117 skoallen foar fuortset ûnderwiis wurde opsocht en befrege op wat feitlik dien wurdt yn de lessen Frysk. Op dy wize wurdt sekuer yn kaart brocht op hokker wize de skoallen de keardoelen neistribje en ynhoefier't de skoallen foldogge oan de minimumstanderts. Boppedat wurdt it ferlet fan de skoallen nei kwaliteitsfersterking en it neiskoallingsferlet fan de skoallen en fan de learkrêften en dosinten yn kaart brocht. Mei dy gegevens kin maatwurk bean wurde foar de fersterking fan de trochgeande learline en foar it neiskoallingsoanbod.

Skoallen yn it Fryske taalgebiet kinne in foarm fan ûntheffing oanfreegje. Allinne skoallen bûten it Fryske taalgebiet (lêst Stellingwerwen en eilannen) meie folsleine ûntheffing oanfreegje, mar dat hoecht fansels net. Ein 2016 ha 75 skoallen (63 basisskoallen en 12 skoallen foar fuortset ûnderwiis) in foarm fan ûntheffing krigen. Dat betsjut dat dy skoallen in besite hân ha fan de meiwurkers fan 'Taalplan Frysk' en dat de skoalle in takenningsbeskikking fan de provinsje krigen hat. Ein 2017 moatte alle 530 skoallen sa'n besite hân ha. De gegevens dy't út dy besites fuortkomme, kinne brûkt wurde om te kommen ta in taalbelied foar de yndividuele skoalle. Dat belied jout ek omtinken foar alle fjouwer taalfearrichheden; boppedat wurdt it opsteld mei de trochgeande learline yn de efterholle.

Metoaden en toetsen yn it basis- en fuortset ûnderwiis

Yn it ynspeksjerapport *Tussen wens en werkelijkheid* (2010) is derop oantrune dat de skoallen folle eksplisiter oanjaan moatte wat de learopbringsten binne fan it ûnderwiis yn it Frysk. Dêr hienen de skoallen net foldwaande ynstruminten foar.

Op inisjatyf en mei rojale stipe fan de provinsje Fryslân is yn de skoaljierren 2014 – 2016 troch in konsortium fan Afûk, Cedin, NHL en Stenden (mei de beide lektoraten Taalgebrûk & Learen en Frysk & Meartaligens) in projekt ‘Grip op kwaliteit’ útfierd, mei as ûnderdielen:

- it digitale taallearplatform Edufrysk mei ynteraktive metoaden foar basis- en fuortset ûnderwiis (‘Spoar 8’ en ‘Searje 36’)
- metoadeôfhinklike toetsen by dy metoades, benammen foar lêzen en wurdskat
- observaasjeinstruminten foar mûnlinge en skriftlike taalfeardichheden
- taalkennistoets Frisia
- toetsen lêsbegryp Frysk

De Frisia-taalkennistoets is opset neffens de struktuer fan de Anglia-toets foar Ingelsk en de toetsen foar lêsbegryp Frysk binne opset mei it lêsbegrypsmodel BIES: Begripen, Interpretieren, Evalueren en Samenvatten. De nivoyndieling fan alle toetsen is neffens de nivo’s fan it Referinsjeramt Frysk, dat opsteld is oan de hân fan it Europeesk Referinsjekader. In grut oantal basisskoallen docht mei oan Spoar 8 en oan de Frisia-toets en de toets Begripend lêzen Frysk; de measte skoallen foar fuortset ûnderwiis mei Frysk op it roaster dogge mei oan Searje 36. Alle learlingen fan de skoallen yn it fuortset ûnderwiis mei Frysk op it roaster dogge mei oan de toetsen. Mei-inoar ha al mear as fiiftûzen learlingen meidien. Dêrtroch wurdt it Frysk op de skoallen dúdliker en lykwaardiger wurdearre en meinommen yn de learopbringsten (summatyf) en as ynbring foar de ûntwikkeling en fersterking fan de kwaliteit fan it ûnderwiis (formatyf).

Middelber beropsûnderwiis

Der is (noch) gjin regeljouwing oangeande it Frysk yn it MBU. Nederlân hat yndertiid net tekene foar ferplichtings oangeande it beropsûnderwiis yn diel III fan it Europeesk Hânfest foar Regionale of Minderheidstalen. Der is in karmodule Meartaligens (280 oeren) foar de oplieding Underwiisassistint. De kreative ynfolling fan dy module wurdt noch oan wurke troch de MBU-skoallen yn gearwurking mei de Afûk. It giet dêrby oan de iene kant om it bewustwêzen oangeande it belang fan it ferstean fan de taal fan de klant yn de (soarch)relaasje, en oan de oare kant om praktysk en benammen mûnling taalgebrûk foar takomstige beropssituaasjes. Der is ek ferlet fan Frysk en meartaligens by de opliedings foar de unifoarmberoppen (plysje, feilichheid, brânwacht). Dy modules wurde wol troch de skoallen sels

offisjeel goedkard en foarsjoen fan in skoallesertifikaat, mar der is noch gjin akkreditaasje troch in ynstânsje fan bûten it ûnderwiis sels. De MBU-skoallen stribje nei in mienskiplike kennis- en gedrachsbasis foar in diploma of sertifikaat dat ek in formeel sivyf effekt krije kin.

PABO en learare-oplieding

Op de PABO (NHL en Stenden) krije alle studinten Fryske les, sawol Frysk- as net-Frysktaligen. Se kinne kieze foar in minor Meartaligens en as ekstra kinne se de meartalige stream folgje. Boppedat wurde studinten stimulearre om it foech Frysk te heljen. Fierder binne der ferskate neiskoallingsmooglikheden foar learkrêften. Minsken fan de PABO en de learare-oplieding sinjalearje ferskate ûntwikkelings:

- studinten helje leaver it foech gymnastyk as it foech Frysk, om’t it earste ferplichte is en dêrnei frege wurdt
- foar de twadde- en earstegraadslearare-opliedings is it wrakseljen om genôch studinten Frysk te krijen
- in tsjinstelde beweging: basisskoallen sjogge de mooglikheid om de trijetalige situaasje en kennis te brûken om bygelyks Poalske bern te stypjen by harren learproses en yntegraasje.

	2011 / 2012	2012 / 2013	2013 / 2014	2014 / 2015
NHL	18 (< 40)*	12 (< 40)*	5 (< 40)*	7 (< 40)*
Stenden	18 (< 19)	13 (< 14)	24 (< 25)	10 (< 15)

PABO-studinten mei foech Frysk (fan it totaal oantal mei in diploma)

* = rûzing

Troch de feroarings yn de organisaasjestruktuer fan de foltiidske bachelor-opliedings Nederlânsk en Frysk is der in mienskiplik opliedingsteam Nederlânsk-Frysk foarme; sa wurdt mear en systematysker gearwurke tusken de opliedings Nederlânsk en Frysk op de NHL. Yn dit skoaljier binne fjouwer foltiidstudinten úteinset mei de kombinaasje-oplieding Nederlânsk-Frysk; dy studinten kinne anst ôfstudearje mei in dûbeld foech. Dy ûntjouwing hat positive gefolgen foar de opliedings sels, mar benammen ek foar de skoallen yn it wurkfjild, trochdat de dosinten Frysk minder isolearre binne op de skoallen.

Troch de oanstearde fúzje tusken NHL en Stenden (neffens ferwachting 2018) wurde de beide PABO's yn Ljouwert gearfoege. Dy fúzje hat laat ta petearen oer de kâns om it meartalige profyl fan de PABO yn Ljouwert te fersterkjen yn it kurrikulum, oars sein: út te bouwen ta in bewust trijetalige PABO.

HBU/WU

Hoewol't yn de Wet op it heger ûnderwiis en wittenskiplik ûndersyk (WHW) it Frysk tastien is foar ûnderwiis en eksamens yn HBU en WU, wurdt der amper gebrûk fan makke. Dochs is it Frysk as objekt fan tsjinstferliening wol tema by Soarch & Wolwêzen / SPH, Pedagogyk en Keunstedukaasje.

De Ryksuniversiteit Grins (RuG) biedt in bachelor Minorities & Multilingualism oan, dêr't in spesjalisasje Fryske taal en kultuer ûnderdiel fan is. Boppedat hat de RuG ek noch in master Multilingualism; studinten kinne dy yn Ljouwert folgje op de Campus Fryslân, ek wol de 11e fakulteit neamd. De Campus Fryslân is in netwurkuniversiteit dêr't fjouwer universiteiten en twa hegeskoallen yn gearwurkje. Ek ûnder mear de Fryske Akademy is partner. Op dit stuit is de situaasje sa dat de Campus Fryslân wol ferbining hat mei de Fryske Akademy, mar amper mei de hegeskoallen. Dit ûnderwerp freget yn ús eagen om in apart advys. Dúdlik is dat hjir winst te heljen is. De Maatskiplike Advysried fan de Fryske Akademy dielt dy miening, ôfgeande op it fyzjestik *De Fryske Akademy is fan ús* (2016).

3. Wat falt ús op?

Yn de situaasje fan it Frysk yn it brede ûnderwiisfjild falle ús guon saken op:

1. Der wurkje in soad minsken mei passy ('it is in prachtich fak') oan Frysk yn it ûnderwiis oer de hiele liny. It binne faak wol ienpitters, dy't inoar mear stypje kinne soenen en dy't ek mear stipe brûke kinne fan harren wurkjouwers.
2. As it oer Frysk yn it ûnderwiis giet, binne der in soad rollen mei ferskillende ferantwurdlikheden: de provinsje, de Ynspeksje, de ûnderwiisbestjoerders, skoaldirekteuren, learkrêften, opliedings, âlden, ensafuorhinne. Us yndruk is dat elts syn eigen rol en ferantwurdlikheid better oppakke kin as no bart, ek yn it ferbinen fan saken. Dat wie yn 2015 al ús konklúzje oangeande it Frysk yn it algemien, en no docht bliken dat soks ek sterk jildt foar Frysk yn it ûnderwiis.

3. Nei de oerdracht fan it formele foech fan it ryk nei de provinsje is de feitlike taak en de rezjyrol fan de provinsje fêstlein yn de beliedsregel fan de provinsje 'Beleidsregel voor het verkrijgen van ontheffing voor het vak Fries in het primair en voortgezet onderwijs', publisearre yn it Provinsjaal Blêd fan 26 juny 2015. De ûntheffingsregeling, de kearndoelen, de Materiële Ynstânhâlding Frysk (MYF) en de sertifisearring wurde stap foar stap gearfoege ta in folslein útwurke belied op Frysk yn it ûnderwiis. De wet jout formeel romte foar ûnderwiis fan en yn it Frysk. Yn de BFTK 2013 – 2018 binne de wetlike bepalingen omset yn beliedsmaatregels foar it ûnderwiis. Dy beliedsmaatregels binne troch de skoallen lykwols noch net omset nei taal- en personielsbelied of nei ymplementaasje yn de praktyk: it ûnderwiis ûnderkent de rol fan de provinsje noch net en de skoallen fiele gjin eignerskip. Skoallen brûke it kwaliteitstema 'meartaligens' (noch) net om har mei te ûnderskieden. En wat net sichtber is, wurdt troch âlden en learlingen ek net as weardefol sjoen.
4. Fierwei de measte skoallen foar basis- en fuortset ûnderwiis meitsje minimaal gebrûk fan de romte dy't de wet op himsels wol jout. Boppedat leit de Ynspeksje safolle druk op learopbringsten (taal en rekkenjen yn it basisûnderwiis; wiskunde, Nederlânsk en Ingelsk yn it fuortset ûnderwiis) dat de feitlike eigen beliedsromte fan de skoallen oangeande it Frysk tige beheind is, ek al is dy romte der juridysk wol. Yn de praktyk dogge de measte skoallen dêrom wat Frysk oangiet allinnich wat wier moat – en party skoallen sels dat net iens. Dat is net allinnich ús opfallen, mar ek it 'Committee of Experts' fan de Ried fan Europa, sa blykt út de rapportaazje oer Nederlân oangeande it neilibjen fan it Europeeske Hânfest foar Regionale of Minderheidstalen en by de 'on-the-spot'-besite yn maart 2016. Yn de einrapportaazje docht de Ried fan Europa oan Nederlân as ferdrachspartner dan ek de oanbefelling dat Nederlân de ûnderwiiswetjouwing sa ynrjochtsje moat dat it ûnderwiis yn it Frysk kwantitatyf en kwalitatyf foldocht oan de minimumstanderts fan goed ûnderwiis yn de erkende minderheidstalen.²
5. Tagelyk is der yn it ûnderwiis – fan foarskoalske foarsjennings oant PABO/learare-oplieding – in beweging wêrby't it Frysk wol ûnderdiel is fan in twa- en meartalige learsituaasje.

² http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp#Netherlands

6. Benammen yn de foarskoalske situaasje sjocht it der geunstich út: it tal twatalige pjutteboartersplakken, bernedeiferbliuwen en gastâlden groeit stadich mar wis. Organisaasjes yn de foarskoalske perioade wurkje goed gear as it giet om foarljochting. Der is goed en by-de-tiid materiaal beskikber. En mei it heit-en-mempanel is in begjin makke om jonge âlden bewust te meitsjen fan meartaligens en harren belutsen te krijen by dit ûnderwerp.
7. Der is gloednij (digitaal) materiaal beskikber foar Frysk- en meartalich ûnderwiis yn it basis- en fuortset ûnderwiis.
8. Der binne toetsen beskikber om it nivo fan it Frysk by bern te hifkjen.
9. Hoewol't der 200 twatalige pjutteboartersplakken, 112 twatalige gastâlden, 72 trijetalige skoallen en seis skoallen foar fuortset ûnderwiis binne dy't har profilearje as meartalich, is der op tefolle plakken gjin sprake fan in trochgeande learline fan foarskoalsk nei basis- nei fuortset ûnderwiis.
10. Der is systeemskieding tusken de talen: de TTU-skoallen (mei Ingelsk as fiertaal) lizze gjin ferbining mei it konsept fan meartalich ûnderwiis (mei Frysk en Ingelsk as fak én fiertaal).
11. Tefolle learkrêften yn sawol basis- as fuortset ûnderwiis ha gjin foech om Frysk te jaan.
12. Studinten kieze net foar it (foech) Frysk om't it troch de skoallen – har takomstige wurkjouwers – net frege wurdt.
13. De Fryske wike dy't guon skoallen organisearje, is in foarm fan 'good practice', mar is net genôch om oan de ferplichting yn de WVO te foldwaan en kin dan ek gjin ferfanging wêze fan Frysk as fak; dy skoallen foldogge dus net oan de minimumstanderts dy't gearhingje mei de wetlike ferplichting.

Konklúzje

Us observaasjes binne yn twa haadlinen op te dielen. Oan de iene kant barre der moaie dingen as it om it Frysk yn it ûnderwiis giet. Der is beweging yn alle fazen yn it ûnderwiis, minsken nimme inisjativen en der wurdt gebrûk makke fan de nijste middels. Oan de oare kant is dat wat der bart faak fersnipele, slút it net opinoar oan en hinget it ôf fan yndividueel entûsjasme. Dat fine wy spitich. Boppedat ha wy dat byld ek al fêststeld yn ús stúdzje oangeande it hiele Fryske fjild (sjoch *Feroaring en ferbettering*). Fierder fernimme wy dat der gjin brede stipe út it ûnderwiisfjild sels is. Rânebetingsten binne bygelyks net goed regele. It belang fan it Frysk as fak- en fiertaal yn it ûnderwiis wurdt net genôch sjoen. Mei as resultaat dat it Frysk deropta liket te wêzen.

Ien fan de wichtichste advizen út de DINGpetearen wie: set it Frysk yn it ûnderwiis yn in meartalige kontekst. Dat advys past by de opmerkings dy't wy sels earder makken yn *Feroaring en ferbettering*. It hat ús fierder oan it tinken set oer de takomst fan it Frysk yn it ûnderwiis en de line foar dit advys.

Wy pleitsje yn dit advys foar in oar perspektyf op it Frysk. It oare perspektyf is dat fan de meartaligens. Ast fanút dat perspektyf nei it Frysk sjochst, kinst de mearwearde fan Frysk yn it ûnderwiis hiel dúdlik meitsje. Dy meartaligens wurkje wy hjirûnder út fanút tema's: eignerskip, ynklúzje en kwaliteit/kontinuïteit. Wy sette meartaligens yn om eignerskip (elk hat syn rol en ferantwurdlikheid) fan Frysk yn it ûnderwiis te fersterkjen, om it Frysk yn de meartalige kontekst in lykwaardige posysje te jaan en om de kwaliteit te fergrutsjen.

4. Meartaligens as kwaliteit en doel

"Van wie is het meertalig voortgezet onderwijs?" freget de ûndersykster har ôf yn in ûndersyk nei it meartalich fuortset ûnderwiis yn Fryslân (EP-Nuffic, 2014). Dat is in fraach dy't ús rekke en dy't mei eignerskip te krijen hat. Soest dy fraach yn de kontekst fan it Frysk ek algemiener stelle kinne: fan wa is meartaligens?

Foardat wy dy fraach beäntwurdzje kinne, moatte wy earst witte wat meartaligens krekt is. In definysje fan it begryp meartaligens is dat twa- of meartalige bern / learlingen / folwoeksenen yn it deistich libben mear as ien taal goed, begryplik en floeiend brûke yn passende taalsituaasjes. It giet dus net perfoarst om it behearskjen fan twa of mear talen op itselde hege memmetaalnivo (Jacomine Nortier 2009: 16).

Dêrfan ôflaat hat it begryp 'meartalich ûnderwiis' betrekking op it ûnderwiis yn de doeltaal sels én it bewust brûken derfan as fiertaal by oare fakken / leargebieten. Sterke foarmen fan meartalich ûnderwiis binne basearre op dúdlik omskreaune doelen, trochtochte didaktyk yn in trochgeande learline en dêrby passende evaluaasje- en toetsfoarmen.

Us antwurd op de fraach 'fan wa is meartaligens?' is op basis fan de boppesteande definysje: meartaligens is fan ús, en yn de kontekst fan dit advys is 'ús': alle minsken dy't grut wurde mei it Frysk as memmetaal en dêrnjonken it Nederlânsk leare, of vice versa: alle minsken dy't it Nederlânsk as memmetaal ha en dêrnjonken it Frysk leare.

Yn ús algemien advys ha wy meartaligens as ynspiraasjeboarne neamd. Yn dit advys geane wy fierder en sjogge wy meartaligens as kwaliteit en doel. In kwaliteit fan elts yndividu én in kwaliteit fan ús as mienskip. Wêrom is meartaligens in kwaliteit?

Meartaligens as persoanlike kwaliteit

Litte wy earst nei meartaligens as persoanlike kwaliteit sjen. Wy ha it gelok dat wy fan jongs ôf meartalich Frysk-Nederlands binne. Dêrtroch is it foar ús makliker om dat út te bouwen en bygelyks meartalich Frysk-Nederlands-English te wurden, en dat sels noch út te bouwen mei hokker taal ek mar. Undersyk wiist nammentlik út dat opgroeie yn in meartalige omjouwing posityf trochwurket yn de taalûntwikkeling fan jonge bern. Meartalige bern ûntjouwe har taliger as ientalige bern, binne liniger mei taal en leare der flotter oare talen by. En meartalige ûntwikkeling stimulearret de kognitive ûntwikkeling fan bern, mei oare wurden: meartaligens is in weardefol elemint fan it learproses. It stimulearret fleksibiliteit yn kommunikaasje en tinken. Tsientallen jierren fan ûndersyk rûnom op de wrâld³ befêstigje it belang fan meartalich ûnderwiis foar de ûntwikkelingskânsen fan bern en learlingen dy't thús (ek noch) in oare taal prate. Resint ûndersyk fan Kathelijne Jordens

(2016) wiist ûnder oaren út dat by bern dy't yn groepswurk op skoalle njonken de fiertaal Nederlânsk ek harren memmetaal Turksk brûke, de kommunikaasje flotter ferrint as wannear't se allinnich it Nederlânsk brûke. Foar ús jout boppesteande genôch mearwearde om meartaligens as in útsûnderlike kwaliteit fan it yndividu te beskôgjen. In kwaliteit om te brûken en te ûntwikkeljen.

Meartaligens as kollektive kwaliteit

It Frysk en it Nederlânsk bestean yn Fryslân al iuwen neistinoar. Dat soarget derfoar dat meartaligens in belangrike wearde is yn ús kultuer, ús mienskip en ús kollektive ûntwikkeling. Mar tagelyk hat it ferskil yn funksje tusken it Nederlânsk (foar skoalle en offisjeel, skriftlik taalferkear) en it Frysk (foar thús en ynformeel, mûnling taalferkear) der ek foar soarge dat wy ús amper bewust binne fan dy natuerlike rykdom. Omdat it Nederlânsk iuwenlang de noarm west hat, klibbet oan it Frysk in beskaat gefoel fan minderwaardigens. Tagelyk jouwe de persoanlike kwaliteiten en feardichheden dy't mei meartaligens mank gean en dy't wy dan ek ynsette yn ús omjouwing, ús as mienskip wol wearde. En as wy dy feardichheden op in goede wize ynsette, kinne wy ússels as sterke meartalige mienskip ûnderskiede. Dat koe wol ris hiel nijsgjirrich wêze foar bygelyks bedriuwen dy't har hjir fêstigje wolle; sa soe it gjin raar idee wêze om yn dit ramt nei te tinken oer regio's dy't it etiket 'krimp' en dêrmei minder wearde krigen ha. In goed foarbyld fan de mooglikheden biede neffens ús de plannen foar in kampus foar fuortset en fakûnderwiis yn Dokkum.

Meartaligens as doel

De taak fan de skoalle is it fierder ûntwikkeljen fan de persoanlike kwaliteiten fan de learlingen. De meartalige learling ûntwikkelet him net allinnich boartsjendewei, mar leart de skoalske feardichheden fan it lêzen en skriuwen systematysk ûnder lieding fan betûfte learkrêften (mei in passend foech). Fanút de basisfeardichheden (BICS = 'Basic Interpersonal Communication Skills') leart de learling stap foar stap de hegere feardichheden (CALP = 'Cognitive Academic Linguistic Proficiency'). Goed ûnderwiis yn de hegere taalfeardichheden dat rjochte is op it berikken fan in gelyk nivo fan taalbehearsking yn de trije doeltalen Frysk, Nederlânsk en Ingelsk, liedt ta 'fermearderjende meartaligens' (*additive bilingualism*) en úteinlik ta folsleine meartaligens (*full bilingualism*). Dat jildt foar de Frysktalige én de net-Frysktalige learlingen. Meartaligens is sa'n sterk persoanlik en kollektyf konsept dat wy it hjir as eksplisyt doel fan it ûnderwiis beneame.

3 Literatuer: bygelyks C. Baker; J. Cenoz; J. Cummins; O. Garcia; E. Bialystok en diss. J. Ytsma (1995) en S. de Jong & A.M.J. Riemersma (1994).

Lykweardigens

It moaie fan dit perspektyf fan meartaligens as kwaliteit en doel is dat it it Frysk like wichtich makket as it Nederlânsk en hokker oare taal ek. Ommers, goede behearsking fan beide talen is de basis foar de mearwearde fan meartalige ûntwikkeling. Meartaligens betsjut dus yn ús eagen idealiter ek lykweardigens fan talen. Boppedat tinke wy dat as wy mei it perspektyf fan meartaligens nei it Frysk sjogge, wy de posysje fan it Frysk fersterkje. Ommers, as Fryskpraters binne wy automatysk meartalich, wat ús by steat stelt om de kwaliteiten dy't meartaligens meibringt fierder ûntwikkelje te kinnen.

Oansluting by ûntjouwings

Dit advys past by lanlike en ynternasjonale ûntjouwings. De Feriening fan Leararen Libjende Talen hat in petysje oanbean as reaksje op it stik *Ons onderwijs 2032* fan Paul Schnabel.⁴ Dy stelt út om yn it ûnderwiis noch mar ien bûtenlânske taal ferplichte te stellen, nammentlik it Ingelsk. Mei harren petysje litte de leararen witte dat se poer tsjin binne op 'English only'.

Us útgongspunt 'meartaligens as kwaliteit en doel' slút naadleas oan by it advys *Internationaliseren met ambitie* fan de Underwiisried (2016). De kearn fan dat advys is dat ús wrâld hieltyd mear ynternasjonaal oriïntearre is, oft it no om ekonomy, hannel, polityk, milieu of kultuer giet. Dêrom docht de Underwiisried oanbefellings om learlingen ynternasjonaal kompetint te meitsjen. It sil gjinien nij dwaan dat meartaligens dêr in wichtich aspekt fan is. En dat bringt ús by de oandacht dy't der hieltyd mear is foar '21st century skills', feardichheden as kritysk tinke, oplossingsrjochte tinke, goed analysearje en redenearje. Feardichheden dy't belangryk binne om yn in yngewikkelde en grutter wurdende wrâld meidwaan te kinnen. Feardichheden dy't by bern mei in meartalige basis as fansels ûntwikkele wurde.

Fierder past dit advys yn de ûntjouwings fan it provinsjaal belied dat beskreaun en útfierd is yn de nota's *Boppeslach* (2006), *Grinzen oer* (2013) en it nijste stik, *Mei hert, holle en hannen* (2016), en de ynventarisasje dy't ûnder de namme *Taalplan Frysk* troch de NHL op dit stuit útfierd wurdt op skoallen yn Fryslân (ek neamd yn haadstik 2: Trochgeande line foarskoalsk/basisûnderwiis). Boppedat slút dit advys naadleas oan by 'Lân fan Taal', it grutte taalprojekt fan KH2018, wêryn't de klam op meartaligens leit.

Us advys leit yn in histoaryske line (sûnt 1937) fan stadige útbou fan de wetlike mooglikheden, al wie der altiten mear sprake fan 'tastean' as fan aktive befoardering. Troch de notiidske subsydjeregeling fan de provinsje nimt it oantal eksamenkandidaten nei in skoft fan tebekrinnen hjoed-de-dei wer ta. De skoallen en de learlingen wolte dus wol. Tagelyk wienen en bliuwe wet- en regeljouwing sa strak en krap bemetten dat skoallen it dreech fine om mear mei it Frysk te dwaan as wat minimaal foarskreaun is.

5. It ûnderwiis fanút it perspektyf fan 'meartaligens as kwaliteit en doel'

As wy nei it ûnderwiis sjogge troch de bril fan 'meartaligens as kwaliteit en doel', dan set dat it Frysk yn it ûnderwiis en ek it meartalich ûnderwiis yn in oar ljocht. De kontekst fan in meartalige maatskippij soe foar skoallen in gegeven wêze moatte dêr't se net om hinne kinne. Dat betsjut dat it Frysk yn it ûnderwiis der net mear op ta wêze kin, mar dat skoallen alle war dogge om it Frysk as in folweardich fak te jaan én as fiertaal folslein te yntegrearjen yn it ûnderwiis. Dat betsjut ek dat meartalich ûnderwiis net ornearre is om it imago fan it Frysk op te fizeljen, mar om gebrûk te meitsjen fan de geunstige meartalige útgongssituaasje fan learlingen, dy fierder te ûntwikkeljen en harren dêrmei de bêst mooglike basis foar ferfolchstudje en karriêre te bieden. Hokker skoalle, hokker âlder wol dat no net?

Soks kin werklikheid wurde as 'meartaligens as kwaliteit en doel' troch âlden en learkrêften omearme wurdt en troch de mienskip stimulearre wurdt. Dêrfoar moat der in knop om.

Wat is nedich om te kommen ta sa'n mienskiplike bril fan 'meartaligens as kwaliteit en doel'?

⁴ <https://petities.nl/petitions/tweede-moderne-vreemde-taal-in-het-voortgezet-onderwijs-moet-blijven>

tema: eignerskip

Bewustwêzen fan de natuerlike meartalige útgongsposysje

Gebrûkmeitsje fan ús meartalige útgongsposysje kin allinnich as wy ús der bewust fan binne dat wy dy há, en as wy witte wat wy dêrmei kinne. Dat betsjut in feroaring fan gedrach. Fan de *mindset* 'Frysk is fan minder wearde' nei de *mindset* 'meartaligens as kwaliteit en doel' is in grutte feroaring. Dy feroaring kin net ynienen stal krije, mar moat him stadichoan trochsette, wêrby't it de keunst is om de feroaring op gong te krijen, fia dialooch en konkrete foarbylden. Leandro Herrero, ekspert op it mêd fan liederskip en feroaring fan gedrach neamt dat 'viral change' (2006).⁵ Yn ús kontekst giet it oer it fersterkjen fan eignerskip, oer it oppakken fan de eigen rol. Dat jildt foar âlden (dêrby stipe troch harren omjouwing), pedagogysk meiwurkers, learkrêften, dosinten, bestjoeren, provinsje, gemeenten, hegeskoallen, ûndernimmers, grutte bedriuwen. Oant 'meartaligens as kwaliteit en doel' sjoen wurdt as in fanselssprekkende en sterke wearde fan ús kultuer en libben.

Eignerskip fan âlden

Us ûnderwiissysteem is ynstitúsjonalisearre. Dat hat as gefolch dat it ûnderwiis fierder fan âlden ôf komt te stean en dy har ek minder om bekroadzje. Fanút it meartalige perspektyf kin dy belutsenheid sterker wurde. As âlden meartalige ûntwikkeling wichtich fine en easkje dat skoallen dêrop ynsette, moatte en wolle skoallen dêrmei oan de slach.

Eignerskip fan learkrêften

Learkrêften binne de professionals dy't ús bern begeliede by harren ûntwikkeling. As sy fanút 'meartaligens as kwaliteit en doel' doarre te sjen, sels kwaliteit leverje wolle en dêr de praktykresultaten fan diele wolle, dan is alles mooglik.

Eignerskip fan bestjoerders

As âlden en learkrêften bestjoerders oertsjûgje kinne fan it nut en de krêft fan meartalich ûnderwiis, dan moatte bestjoerders (fan sawol skoallen as oerheden) dêr wat mei. Sy kinne belied ûntwikkelje, rânebetingsten oanskerpje en jild beskikber stelle.

tema: ynklúzje

In mienskiplike fyzje fan learlingen, âlden, ûnderwiis en oerheid

Meartalich ûnderwiis freget om in mienskiplik droegen fyzje fan alle belanghawwenden en dus in ynklusive wize fan wurkjen, fan gearwurkjen. Meartaligens is fan ús allegear, dus wurket meartalich ûnderwiis allinnich as dat ek fan ús allegear is. Elts moat de kâns ha om deroer meitinke en meiprate te kinnen.

tema: kwaliteit/kontinuïteit

Kwalitatyf goede pedagogysk meiwurkers/learkrêften/dosinten

Meartalich ûnderwiis freget om kwaliteit: dosinten dy't it foech ha om in taal te ûnderwizen en fakdosinten dy't in taal sa goed sprekke dat se harren fak yn dy taal ûnderwize kinne. Foar minder kin it net.

In trochgeande line fan foarskoalsk nei basis- nei fuortset ûnderwiis, PABO/learare-opliedings en wer werom

Allinnich as alle fazen yn it ûnderwiis meartalich ûnderwiis as útgongspunt ha, nimme wy ússels serieus. Dan wurket it stimulearjend en kinne wy de kontinuïteit fan meartalige ûntwikkeling duorsum garandearje.

It moaie is dat wy net by nul hoege te begjinnen. Der leit al in basisstruktuer fan meartalige pjutteboartersplakken, berne-opfang, basisskoallen en skoallen foar fuortset ûnderwiis. Dat betsjut dat der ek minsken binne dy't fanút harren ûnderfining mei meartaligens de feroaring op gong bringe kinne. Boppedat wurde jonge âlden harsels troch dielname oan it heit-en-mempanel bewust fan de kwaliteit fan meartaligens. Dat jout oanknopingspunten foar ús advizen.

---

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=fW8amMCVAJQ>: dit filmke lit sjen hoe't dat wurket. It giet oer liederskip en de moed om mei te gean yn in feroaring.

6. Advizen

Us strategy, mei it perspektyf fan meartaligens en de trije tema's, wurket troch yn ús advizen. Dat betsjut dat de advizen foar in grut part rjochte binne op aksje troch en yn Fryslân (eignerskip, ynklúzje). Lykwols, as stimulâns foar de kwaliteit (foech Frysk) en kontinuïteit (oansluting tusken earste klasse en eksamenklasse yn it fuortset ûnderwiis) yn it meartalich ûnderwiis pleitsje wy ek foar in oanskerping fan de wet. Op dizze wize kinne de beweging yn de praktyk en de wetlike stimulâns inoar fersterkje. Lykas yn ús eardere, algemiene advys *Feroaring en ferbettering* jouwe wy advizen foar de koarte termyn (flugge aksje) en de langere termyn (stip oan de hoarizon). Wy binne ús der bewust fan dat guon saken no ienkear mear tiid freegje.

Advizen foar de koarte termyn

tema: eignerskip

Advys 1

Untwikkelje mei-inoar in brede bewustwurdingskampanje mei dúdlike en oantreklike ynformaasje oer de meartalige útgongsposysje fan Friezen, de mearwearde fan meartaligens en de kânsen dy't dat biedt. KH2018 en yn it bysûnder it KH-projekt 'Lân fan Taal' kinne dêr in wichtige rol yn ha.

foar: de provinsje (regisseur) yn gearwurking mei skoallen, opliedings/lektoraten, stipe-organisaasjes, gemeenten, KH2018

Advys 2

Wreidzje it konsept fan it heit-en-mempanel út nei basisskoalle en fuortset ûnderwiis as basis foar mear strukturele belutsenheid. Behelje by de útfiering dêrfan studinten fan PABO en SPH. Ferbining mei it KH2018-projekt 'Lân fan Taal' soe dêrby hiel nuttich wêze kinne.

foar: SFBO, âlden, skoallen, opliedings, stipe-organisaasjes, Lân fan Taal

Advys 3

De basisgedachte fan it Europeesk Hânfest foar Regionale of Minderheidstalen fan de Ried fan Europa is it beskermjen en befoarderjen fan de minderheidstalen mei it doel de brûkers fan dy talen te stypjen yn har persoanlike en kulturele ûntwikkeling. Yn 1992 hat Nederlân dat Hânfest as ien fan de earste lidsteaten tekene; by de ratifikaasje yn 1996 hat Nederlân út it karmenu fan diel III fan it Hânfest

48 maatregels ûnderskreaun om it Frysk te befoarderjen yn it ûnderwiis en de oare domeinen. Yn it nijste rapport (2016) oer de ymplemintaasje fan dy maatregels is de Ried fan Europa kritysk oer Nederlân, benammen oangeande it ûnderwiis. De Ried fan Europa jout de algemiene oanbefelling om it ûnderwiis yn it Frysk op alle nivo's te fersterkjen. Jou as ûndertekener fan it Hânfest ek serieus gehoar oan de oanbefellings fan de Ried fan Europa yn de rapportaazjes oer de ymplemintaasje fan it Hânfest.

foar: it Ryk yn gearwurking mei de provinsje

Advys 4

Nim foar leararen yn Fryslân it hawwen fan it foech Frysk op yn de bekwamenseasken sa't dy yn de Wet op de beroppen yn it ûnderwiis (BIO) neamd wurde. Yn gearwurking mei de Underwiiskoöperaasje, seksje Frysk Feriening Leararen Libjende Talen en de learare-opliedings.

foar: it Ryk, de provinsje, de ûnderwiiskoepels/-bestjoeren

Advys 5

Yn ús algemiene advys *Feroaring en ferbettering* ha wy pleite foar mear en better stjoer (faze 1) as rânebetingst om mei mienskiplike ambysjes foar it Frysk oan de slach te gean (faze 2). Yn oansluting dêrop giet dit Advys 5 ek oer regy.

Nei de oerdracht fan it formele foech fan it Ryk nei de provinsje is de feitlike taak en de rezjyrol fan de provinsje beskreaun yn de beliedsregel. Meitsje dúdlike ôfspraken oer dy taken en rol en soargje foar foldwaande kwalifisearre kapasiteit foar de ymplemintaasje.

foar: de provinsje

Advys 6

Om it belang dat se hechtsje oan 'meartaligens as kwaliteit en doel' sjen te litten, soenen oerheden yn Fryslân mei-inoar ôfprate moatte dat meartaligens in eask yn fakatueres wurdt.

foar: de provinsje, gemeenten, wetterskip

Advys 7

Ferbyn oan de jierlikse Fryske Underwiispriis foar basis- en fuortset ûnderwiis yn 2017 en 2018 it tema 'meartaligens' en draach op dy wize as provinsje út dat dat it tema fan no en de takomst is.

foar: de provinsje

Advys 8

De resultaten fan it Taalplan Frysk biede de Underwiisynspeksje aanst in moaie basis om de kwaliteit fan it ûnderwiis yn en fan it Frysk te hifkjen. Boppedat kin mei de resultaten fan Taalplan Frysk de MYF mear as stimulâns ynset wurde. Us advys is lykwols om net te wachtsjen mei aksje oant de resultaten fan Taalplan Frysk der binne. Us koarttermynadvizen biede genôch hânfetten om no al ta aksje oer te gean.

foar: de provinsje

tema: ynklúzje (ferbining / gearwurking)

Advys 9

Organisearje de mooglikheid foar bestjoeren en koepels om (1) it ûnderwerp meartaligens as kwaliteit en doel te bepraten, (2) om te sjen hoe't meartalich ûnderwiis yn belied opnommen wurde kin en (3) om te sjen hoe't meartaligens yn alle groepen/klassen yntegraal ynfierd wurde kin. Jou se kapasiteit en gean in alliansje oan. Mei as doel: yn stappen fan in ien- nei in trijetalige skoalle (mei help fan jild út de MYF) en fan trijetalige skoalle en twatalich ûnderwiis nei 'Meartalich basis- en fuortset ûnderwiis' mei English-Frysk-Nederlands as doeltaal en fiertaal by oare leargebieten.⁶

foar: de provinsje (regisseur), mei bestjoeren en koepels yn basis- en fuortset ûnderwiis

In foarbyld fan CSG Liudger lokaasje Burgum, dy't sels in metoade skiednis yn it Frysk ûntwikkele hat:⁷

(...) Der waard foar keazen om op hafû-nivo tenei it fak skiednis yn it Frysk oan te bieden, plus in ekstra fak yn it Ingelsk. Skiednis yn it Frysk lei foar de hân, om't der materiaal foarhannen komme moast by de 41 finsters fan de Fryske skiedniskanon. Lieukje Leistra is skiednisdosinte en tegearre mei skriuwer Jan Schotanus stoarte hja har op it meitsjen fan lessen by de 41 finsters. Tagelyk waard der foar keazen om de Afûk te freegjen in Fryske oersetting te meitsjen fan de skiednismetoade Memo, de meast brûkte metoade yn it FU.

'It wie in grutte útdaging om 41 moaie lessen te meitsjen', glimket frou Leistra, dy't mei nocht weromsjocht op dat skriuwproses. 'De lessen oer "wetter" en "bûter", dy typysk Fryske saken, dat wienen de aardichste lessen om te meitsjen. Mei de politike ûnderwerpen hie 'k mear muoite.'

⁶ <https://youtu.be/DStOv7CGEA>: in filmke oer de trijetalige skoalle.

⁷ <http://www.demoanne.nl/de-earste-stappen-fan-it-meartalich-fuortset-nderwiis/>

Advys 10

In trochgeande learline fan foarskoalske foarsjennings (0-4 jier) nei it basisûnderwiis (4-12 jier) ûntstiet troch ynhâldlik kontakt tusken de pjutteliêdsters en de learkrêften fan it basisûnderwiis. Sok kontakt fynt plak oan de hân fan en wurdt oanfitere troch ynformaasje oer de bern en de wurk- en learmetoades yn sawol de foarskoalske foarsjening as de basisskoalle. It idee fan sa'n trochgeande learline kin fersterke wurde troch ynhâldlike kennis en omtinken foar beide sektoaren sawol yn de oanbelangjende MBU-opliedings as op de PABO en de oplieding Pedagogyk. Underwiisfoarsjennings yn ien doarp/stêd kinne kontakt mei-inoar sykje om te sjen hoe't se op it mêd fan meartaligens gearwurkje wolte en in trochgeande line realisearje kinne. Brede mienskipsinisjativen kinne in berop dwaan op it lepen Mienskipsfûns. Meitsje boppedat gebrûk fan de kennis fan skoallen en organisaasjes dy't dit al yn oare plakken dogge.⁸

foar: skoallen en foarskoalske foarsjennings, stipe-organisaasjes

tema: kwaliteit/kontinuiteit

Advys 11

Bring differinsjaasje oan yn it foech Frysk sadat studinten ynstreamme kinne op in foar harren gaadlik nivo en meitsje de wearde/it nivo fan it behelle foech dúdlik op it sertifikaat (neffens foarbyld fan it Cambridge Ingelsk).

foar: PABO / learare-opliedings

Advys 12

Soargje foar goede rânebetingsten foar meartalich ûnderwiis (finânsjes, lesmateriaal, toetsing, learlingfolchysysteem), pas it personiëlsbelied oan op it taalbelied (freegje nei it foech Frysk) en soargje der mei de Ynspeksje foar dat de middels bydrage ta it doel.

foar: skoallen, de provinsje, Ynspeksje

Advys 13

Soargje derfoar dat 'meartaligens as kwaliteit en doel' ûnderdiel wurdt fan it belied fan Integraal Kindcentrum (IKC)/Integrale Kind Aanpak (IKA). Oars sein: wurkje it konsept fan meartalige foarsjennings fan SFBO út ta in breed-meartalich IKC/IKA. Dêr leit in goed begjin foar de trochgeande line.

foar: foarskoalske foarsjennings, skoallen, stipe-organisaasjes, gemeente (fasilitator)

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=BJCILn02Ko>: in moai foarbyld fan hoe't yn Feanwâlden de

trochgeande line stal krijt (fan webside Sintrum Meartaligens).

Advizen foar de langere termyn

tema: eignerskip

Advys 14

Brûk meartaligens om te ynnovearjen en set yn in regio yn Fryslân (bygelyks de krimpregio Noardeast-Fryslân) mei alle partners in eksperimint 'meartaligens as kwaliteit en doel' op, mei stipe út it lepen Mienskipsfûns. It plan foar in kampus fuortset en fakûnderwiis yn Dokkum, in bernekampus yn Damwâld en fúzjeplannen foar de skoallen yn Eastermar, Jistrum, Noardburgum en Tytsjerk biede dêr prima oanknopingspunten foar.

foar: de provinsje, skoallen, ûnderwiisbestjoeren/-koepels, âlden, bedriuwen

Advys 15

Meitsje de PABO en learare-oplieding ek yn de útfiering meartalich, sadat teory en praktyk opinoar oanslute en takomstige learkrêften klear binne foar it wurkjen yn in meartalige skoalle. De oanstearde fúzje fan NHL en Stenden biedt dêr goede hânfetten foar. It giet dan om de yntegraasje fan de trije doeltalen Frysk, Nederlânsk en Ingelsk, mar ek om de yntegraasje fan it taalûnderwiis mei it ûnderwiis yn de oare fakken en leargebieten. Dêrby wurdt de meartaligens fan de provinsje Fryslân mei de oare echte thústalen fan de learlingen (migrantetalen, lokale dialekten) ek behelle. Op dy wize krije de learare-opliedings in fanselsprekkende en sterkere rol by de fierdere ûntjouwing fan it model fan de Trijetalige basisskoalle en it Meartalich fuortset ûnderwiis. Dêrby leit de ynhâldlike klam op de eigen taalfeardichheid yn de doeltalen, op de didaktyk fan meartaligens – ynklusyf *transfer* en *translanguaging* as nije konsepten fan it taalûnderwiis – en op de attitude fan de learlingen en de skoalle-omjouwing.

foar: PABO, learare-opliedings, skoallen

tema: ynklúzje (ferbining / gearwurking)

Advys 16

Meartaligens is troch ús multykulturele maatskippij in fraachstik yn hiel Nederlân. Meitsje fan Fryslân (as natuerlike meartalige regio) yn gearwurking mei nasjonale organisaasjes fan meartalich ûnderwiis in ekspertizesintrum fan meartaligens foar it lân.

foar: it Ryk, de provinsje, Campus Fryslân

tema: kwaliteit/kontinuïteit

Advys 17

Jou it 'Grip op kwaliteit'-projekt in ferfolch om mear ynstruminten, learmiddels en toetsen foar it Frysk ûntwikkelje te kinnen, ek yn ferbining mei Ingelsk en Nederlânsk.

foar: de provinsje, lektoraten, stipe-organisaasjes

Advys 18

Lit de Ynspeksje en de provinsje gearwurkje op basis fan de oerdracht fan it foech fan it Ryk nei de provinsje mei as resultaat dat de Ynspeksje by syn wurk yn Fryslân systematysk omtinken ûntwikkelet foar it Frysk as fak- en fiertaal.

foar: it Ryk (Ministearje fan OCW, Underwiisynspeksje), de provinsje

Advys 19

Set it proses yn wurking om by de oanpassing fan de WPO it foech Frysk in sterkere wetlike basis te jaan, sadat skoallen foar basis- en fuortset ûnderwiis ferplichte wurde om minsken mei in foech Frysk te beneamen (nei analogy fan it foech gymnastyk).

foar: it Ryk, de provinsje, ûnderwiisbestjoeren/-koepels

Advys 20

As logysk ferfolch op foargeande wetlike oanpassings en as fersnelling fan it proses fan it fersterkjen fan eignerskip, ynklúzje en kwaliteit/kontinuïteit advisearje wy om de wetlike basis foar it Frysk yn it fuortset ûnderwiis te fersterkjen en it proses yn wurking te setten om by de oanpassing fan de WVO op te nimmen dat:

1. op de skoallen foar fuortset ûnderwiis yn Fryslân op syn minst twa oeren wyks ûnderwiis yn de Fryske taal jûn wurdt yn alle foareksamenklassen;
2. de skoallen foar fuortset ûnderwiis yn Fryslân it Frysk as kar-eksamenfak oanbiede.

foar: it Ryk, de provinsje, ûnderwiisbestjoeren/-koepels

7. Ta beslút

Frysk yn it ûnderwiis is in belangryk ûnderwerp. Dat wisten wy al, mar troch alle besites, petearen en it wurkjen oan dit advys binne wy dêr noch folle mear fan trochkrongen rekke. Wy binne der ek fan oertsjûge dat troch Frysk yn it ûnderwiis yn it perspektyf fan 'meartaligens as kwaliteit en doel' te setten, der folop kânsen foar it Frysk lizze. De tiid is der ryp foar: pak dy kânsen! En dat is in driuwende oprop oan elts dy't dat op hokker wize dan ek dwaan kin. Wy biede dit advys om dy reden breed oan. En wy sille bydrage oan bewustwurding en aksje troch oankommend jier in DINGpetear te organisearjen oer it Frysk yn dat meartalige perspektyf.

Taheakke 1 Boarnen (net neamd yn de tekst)

- Dr. Alex M.J. Riemersma - Lektor Frysk en Meartaligens yn Underwijs en Opfieding ferbûn oan Stenden en NHL Hogeschool
- Annette Koster - auteur *Adviesrapport Meertalig Voortgezet Onderwijs*
- Jikkie Ruiter – ûnderwiiskundich beliedsmeiwurker SBO De Súdwester
- Sytske de Boer – direkteur SFBO
- Corlienke de Jong – dosint Friesland College
- dosinten PABO/learare-oplieding NHL en Stenden
- studinten fan *Myschoolsnetwork*
- Fedde Eringa - learkrêft boppebou De Twatine Gau
- Baukje Herder - learkrêft ûnderbou De Twatine Gau
- Seerp Rypkema - direkteur De Twatine Gau
- Jan van der Feen - ôfdielingslieder ûnderbou / brêgeklasse en portefúlgehâlder Frysk Marne College Boalsert
- Dr. Edwin Klinkenberg (Fryske Academy)
- Nika Stefan MA (Fryske Academy)
- dielnimmers DINGpetearen 6 april 2016 en 2 septimber 2016
- Lieukje Leistra-Reidsma - dosint skiednis en koördinator MFU CSG Liudger Burgum
- Mieke IJdema - lokaasjedirekteur CSG Liudger Burgum

Taheakke 2 Meartalich ûnderwiis yn Fryslân

- Bernedeiferbliuw / pjutteboartersplak
- Trijetalige skoalle
- MFU-skoalle

Untwerp: BW H ontwerpers

Tekst: Annawiep Bloem

Novimber 2016

www.dingtiid.frl

ynfo@dingtiid.frl